

O RETO DE TRADUCIR LITERATURA AFRICANA: *THINGS FALL APART*¹

Moruwawon Babatunde Samuel
Universidade de Ado Ekiti, Nixeria
tmoruwawon@yahoo.com

[Recibido: 26/07/12; aceptado. 14/06/13]

Resumo

Este artigo amplía o concepto tradicional de tradución coa finalidade de amosar as súas funcións creativas dentro da literatura africana. A nosa análise do concepto de tradución vai máis alá do proceso lingüístico que consiste en transferir o significado dunha lingua cara a outra para incluír o medio completo a través do cal as culturas, costumes e tradicións africanas son globalizadas. No artigo ofrécese o marco textual e contextual dende o que examinar o papel da versión francesa de *Things Fall Apart* na formación da cultura e historia literaria africanas. O artigo demostra como o uso do francés por parte do tradutor de *Things Fall Apart* constitúe un proceso creativo de tradución que cristaliza nun texto meta que transmite a cosmovisión africana.

Palabras clave: Literatura africana, lingua, cosmovisión igbo, tradución literaria, cultura.

Abstract

This paper expands the traditional notion of translation in order to show its creative functions in African literature. My

1 Tradución ao inglés para o galego de Bárbara Álvarez Fernández.

analysis of the concept of translation goes beyond the linguistic process that consists in the transfer of meaning from one language to another to include the entire medium through which African cultures, customs and traditions are globalized. The paper provides textual and contextual frameworks from which to examine the French translation of *Things Fall Apart* in shaping African literary history and culture. The paper reveals that translator's use of French in the translation of *Things Fall Apart* constitutes a creative translation process that leads to the creation of a target text that conveys African worldviews.

Keywords: African literature, Language, Igbo worldviews, Literary Translation, Culture.

1. Introducción

A tradución da literatura africana é un proceso complexo. A literatura africana considérase representativa de todo o continente africano, porén, esta é só unha definición secundaria e unha maneira moi xeral de examinar o concepto. É necesario aclarar o termo “literatura” e diferenciarlo doutra disciplina relacionada, a oratoria. Gundu (1990: 145) distingue entre literatura oral e escrita. Chinwezu *et al.* (1990: 13) incorporan as formas orais á súa definición de literatura africana cando afirman que:

Works done for African audiences by Africans and in African languages, whether these works are oral or written, constitute the historically indisputable core of the canon of African literature.

A literatura para ser representada e a literatura escrita son dúas artes diferentes. A versión escrita dunha narración oral en prosa ou dunha representación poética é, con frecuencia, eliminada do orixinal xa que o simple texto escrito non ofrece ningún proveito literario (Obuke, 1990: 33). A literatura africana é o corpus de coñecemento oral ou escrito, unha imitación da vida, que reflicte a civilización e a cultura dos africanos e africanas, e abrangue todos os seus ámbitos de actividade: entretemento, información, cultura e tradición africanas. A literatura africana fai referencia á maneira universal de comunicar as preocupacións emocionais, espirituais e intelectuais da humanidade

(Kolawole e Salawu, 2008). A literatura africana é obra de creación valorada como obra de arte (Hornby, 1989: 728). A tradución literaria, que abrangue todos os xéneros literarios (prosa, teatro e poesía), é a tradución de textos escritos nunha linguaxe literaria abundante en ambigüidades, homónimos e arbitrariedades, a diferenza da linguaxe da ciencia ou da administración.

A linguaxe da literatura africana presenta unha forte carga connotativa, un léxico subxectivo e unha idiosincrasia estilística, pois está construída sobre o poder da imaxinación, que emprega certas técnicas literarias, proverbios e homónimos. O tradutor literario debe ser flexible e creativo ao traducir autores africanos, especialmente no caso de Chinua Achebe, cuxo traballo está profundamente arraigado na cosmovisión igbo, na cultura e nas crenzas tradicionais. A importancia que na literatura africana contemporánea se lle atribúe á tradución literaria non se pode separar da persistente nostalxia pola orixe, as linguas orixinais e, especialmente, as identidades orixinais (Adeaga, 2008). A clasificación e as categorías que habitualmente se empregan en tradución deitan luz sobre os factores implicados nesta busca da orixe, e a conseguinte construción dunha literatura da diferenza; un corpo de textos desexosos de seren identificados como especialmente africanos, mais escritos en linguas europeas (Adejumobi, 1998: 163). Para traducir con proveito literatura africana, a persoa que traduce debe estar familiarizada co autor, coa súa obra e mesmo coa súa época. Traducir dende outra cultura é un intento presuntuoso de transplantar un organismo vivo dunha cultura noutra, e mantelo intacto (Adeaga, 2006: 116). Isto é o que a tradución implica, posto que debe conservar a experiencia que está a ser transferida dun contexto sociocultural e lingüístico cara a outro. Autores como Achebe e Soyinka recoñecen a lexitimidade da literatura en linguas africanas, porén insisten en que a literatura escrita en linguas europeas é historicamente lexítima, e que o uso destas linguas para comunicar as experiencias africanas enriquece non só as linguas en cuestión, senón tamén a propia literatura (Igboanusi, 2002: 11).

De feito Achebe (1965: 28), quen considera a literatura africana “a suma total de todas as literaturas nacionais e étnicas de África”, advirte que “un intento de definir a literatura africana en termos que superen as complexidades da escena africana e as circunstancias do momento está condenado ao fracaso”. Como se desprende das opinións de Zaynab e Achebe, a indixenización lingüística suscitou a consideración

de aspectos como a importancia da audiencia ou os procedementos literarios. En resposta á cuestión sobre por que escribir en inglés e non en hausa, a súa lingua materna, Alkali afirma:

I find writing in English agonizing , to say the least, especially when it comes to dialogue. My characters in “real life” do not speak in English, and in the act of translation, the native idiom is completely lost, as are the meanings of certain explain expressions. Naturally, I would feel more comfortable writing in my own language but the audience, as you know, would be limited. May be translation could help. I have considered that too (James, 1990: 31).

As escritoras e escritores africanos non só se dirixen á audiencia e ao mercado africanos, senón tamén a un mercado internacional e a unha audiencia universal. Para un escritor africano, o inglés é o mellor camiño para ver realizado o seu soño.

2. A tradución da lingua de Achebe en *Things Fall Apart*

A lingua é unha cuestión de vital importancia nas discusións sobre literatura africana, pois a literatura é inconcibible fóra do contexto da lingua. As cuestións relativas á lingua aparecen sempre vinculadas aos idiomas inglés e igbo (Gyasi, 2003). A lingua desempeña un papel fundamental en *Things Fall Apart*, xa que o uso que Achebe fai do inglés lle confire un color local ao texto, tornándoo así un texto de tradución desafiante.

Okara (1991: 15), entre outros autores nixerianos, entende o estilo de Achebe como un reflexo da herdanza cultural africana do autor, que debería ser mantida no idioma europeo. Afirmar, ademais, que, como escritor que cre no uso das ideas africanas, a filosofía africana e a imaxinería e o folclore africanos na maior medida posible, “son da opinión de que a única maneira de usalos de forma efectiva é traducilos case literalmente dende a lingua nativa africana do escritor cara a calquera lingua europea que este estea a usar como medio de expresión” (ibid.: 15). As linguas europeas, como parte do legado colonial en África tiveron un enorme impacto nas formas de comunicación, competindo con elas e, ás veces, despra-

zando as linguas indíxenas en aspectos como a alfabetización e a comunicación intercultural. O impacto das linguas europeas e indíxenas maniféstase de maneira clara no ámbito da creación literaria de autoría africana. Tense suxerido que a literatura africana debería usar as linguas africanas como medio de expresión. As linguas coloniais forman parte da paisaxe lingüística de África, e son moitos os escritores africanos que reclaman o dereito a as usaren nas súas expresións artísticas. Achebe (1975: 59), no seu discurso formulou a seguinte cuestión:

Is it right that a man should abandon his mother tongue for someone else's? It looks like a dreadful betrayal and produces a guilty feeling. But for me, there is no other choice. I have been given the language and I intend to use it (...). I feel that the English language will be able to carry the weight of my African experience. But it will have to be a new English still in full communion with its ancestral home but altered to suit new African surroundings.

Movido pola necesidade de conferirlle un carácter local ás antigas linguas coloniais de forma que tamén transmitan o peso dos escritores africanos e a súa antiga experiencia colonial, Korouma asegura que:

J'ai pensé en malinké et écrit en Français en prenant une liberté que j'estime naturelle avec la langue classique... J'ai donc traduit le malinké en français en cassant le Français pour trouver et restituer le rythme Africain (Koné, 1992: 83).

Mentres Achebe crea un novo inglés a través do igbo, a súa lingua materna, en *Things Fall Apart*, Korouma africaniza o francés. E Senghor afirma o seu dereito a adaptar a lingua para expresar a realidade africana:

By using French language, I am obliged to hand the language to meet the exigencies of my Negro-Africa (...). The French language is an abstract language, and from this

abstract language, one has to create a concrete, a vivid language... (Egejuru, 1980: 33-34).

As cuestións relacionadas coa lingua xorden en tódalas discusións sobre a materia, e adquiren aínda maior importancia dentro da literatura africana en comparación con outras literaturas, xa que o medio de expresión literaria en África non só é a lingua materna do escritor, senón tamén a dominante lingua estranxeira europea imposta sobre as linguas indíxenas africanas (ibid.: 143). As linguas destes escritores africanos engádenlle unha nova importancia á literatura africana. A natureza da literatura africana como un lugar de converxencia e diverxencia dificulta a tarefa do tradutor literario encargado de traducir este tipo de literatura. A transferencia dos autores africanos é unha tarefa de tradución, e a afirmación da identidade a través da diferenza lingüística non somete, senón que desafia o amargo legado da colonización, ao mesmo tempo que constitúe un importante aspecto da hibridación creativa da escrita africana (Bandia, 2009). A relevancia dos esforzos destes autores e autoras reside na súa apropiación das linguas europeas á vez que lle dan un ton africano único.

3. Análise tradutiva de *Things Fall Apart*

A ficción de Achebe penetra tódalas facetas da experiencia africana. É importante que as distintas disciplinas da lingüística se acheguen a *Things Fall Apart*, que podería revelarse un material literario básico para iluminar o asunto da literatura africana. *Things Fall Apart* adquire relevancia para a nosa análise polas súas funcións literarias, socioculturais, artísticas e lingüísticas á hora de posibilitar a comprensión da cultura africana. O texto de Achebe abraza a arte da comunicación a través das palabras. Se realizamos unha análise literaria da ficción de Achebe, encontraremos un nivel de interpretación máis fondo implícito nas normas, crenzas e tradicións africanas. África ten sido relativamente progresista, non só á hora de recoñecer a importancia da literatura para a sociedade, mais tamén ao decatarse de que unha nova literatura non se pode permitir ser tan exclusiva e pedante coas súas fronte críticas e educativas coma outra que teña séculos de materiais nos que basearse (Cook, 1997: 162). Formarse en literatura africana é formarse na

validez da cosmovisión e dos patróns africanos mediante os cales a experiencia africana é comunicada de maneira efectiva. Grande parte da importancia de *Things Fall Apart* reside na forza coa que transmite a realidade sociocultural igbo ao resto da sociedade. Mediante a análise dalgúns aspectos textuais lograremos unha maior comprensión da vida africana a través do imperioso interese co que Achebe nolo comunica. Consideremos a tradución de “umuaada” p. 93, traducido como “umuaada” p. 160; “bitter leaf” p. 67, traducido como “soupe de viande” p. 117; “medicine-man” p. 54, convértese en “home-médecine” p. 96; “ogbanje” p. 130, tradúcese como “ogbanje” p. 224 e “osu” é traducido como “osu”. A tradución de “bitter leaf soup” p. 86 como “soupe de viande et de poisson” p. 117 pode resultar difícil de transferir para o tradutor. Isto débese ao seu descoñecemento do que en igbo se denomina “ofe olugbu”, e tradúceo ao inglés como “bitter leaf soup”. O dilema do escritor africano ante a opción de continuar a escribir nunha lingua allea que non é escrita nin comprendida pola maioría pode ser esclarecida mediante a noción de “minoría ou menor” de Deleuze e Guattari (Deleuze, 1986).

Examinando as traducións realizadas por Michel Ligny, as palabras do igbo dominan o texto. Por exemplo, “ogbanje” refírese a un neno que morre repetidamente e volve onda súa nai para nacer de novo. É case imposible traer un neno “ogbanje” sen que morra, a non ser que a súa “iyi-uwa” sexa antes encontrada e destruída. “Iyi-uwa”, logo, alude á conexión entre o “ogbanje” e o mundo espiritual. En África, os textos anglófonos e francófonos téñense caracterizado por un sorprendente translingualismo, no que o inglés e o francés aparecen impregnados de trazos léxicos e sintácticos de linguas indíxenas como o ijo e o malinké (cf. Venuti, 1998: 137). A tradución francesa de *Things Fall Apart* realizada por Michel Ligny demostra un proceso creativo de tradución que desemboca na produción dun texto literario meta que transmite a cosmovisión africana.

A tradución destes termos revela o nivel de participación de Michel Ligny na actividade creadora do autor á hora de recrear unhas estruturas e uns signos lingüísticos e sociais, adaptando a lingua do texto meta á lingua do texto base tanto como a intelixibilidade llo permite. Dado que conceptos como os mencionados anteriormente non existen en francés, o tradutor simplemente retén estas palabras na lingua meta. Esta é a experiencia dun tradutor estranxeiro coa literatura africana que

índexizou os seus trazos lingüísticos e culturais. É interesante observar que Achebe, fuxindo dos clichés e manierismos británicos, empregou, atinadamente, o que a teoría denomina trazos normais na creación da prosa en inglés, pero que ante un estudo máis fondo se revela unha rareza entre os escritores británicos recoñecidos (Cook, 1997: 76). Unha análise de *Things Fall Apart* non suxire a condena da obra mestra literaria, senón a identificación de fidelidade ou desviación do texto fonte. A tradución de “homme-medicine” por “homme-médecine” non é apropiada, pois a equivalencia exacta é “marabout”.

Exemplos como os anteriores poden dar lugar a erros de tradución, especialmente se quen traduce non lle presta atención ao proceso de tradución. Un bo tradutor literario debe entender o tema e o estilo do texto orixinal, e ser quen de conciliar as diferentes estruturas lingüísticas dos textos. Da mesma maneira, tamén debe ser quen de reconstruír a estrutura lingüística na lingua meta. Estes aspectos son fundamentais para analizar a tarefa do tradutor de Achebe en *Things Fall Apart*. A obra require por parte de Michel Ligny un bo coñecemento do contexto sociocultural do que Achebe obtén a súa inspiración.

4. A tradución do imaxinario

A tradución da imaxinería representa unha tarefa inxente para o tradutor de Achebe. En *Things Fall Apart* as imaxes empréganse para transmitir un tipo concreto de coñecemento; estas imaxes derivadas dos contextos socioculturais do autor son empregadas para expresar significados no texto. E estes significados poden interpretarse dende dous niveis: o literal e o metafórico (Ugwu, 1990). O significado literal dedúcese dunha combinación entre o significado do termo e o significado da oración. O significado metafórico, no entanto, deriva da consideración dalgúns factores extralingüísticos, como as presuposicións, actitudes e contextos socioculturais dos falantes, que poden influír no sentido global da expresión (Igboanusi, 2002: 83). As imaxes, ao igual cós proverbios, son un aspecto importante de *Things Fall Apart*. Observemos o uso das imaxes nos seguintes casos:

- a. In the end Okonkwo threw the Cat (p. 3)
A la fin, Okonkwo terrassa le Chat (p. 9)

b. As the elders said, if a child washed his hands, he could eat with kings (p. 6)

Comme disaient les anciens, si un enfant se lavait les mains, il pouvait manger avec des rois (p. 15)

A tradución de “Cat” como “Chat” suxire que o lombo do gato case non chega a tocar o chan. No contexto, Amalinze, cuxo lombo nunca tocará o chan, loitou e foi vencido por Okonkwo durante unha pelexa. O pasado glorioso de Okonkwo como loitador de éxito vén determinado polo contexto fundamente tradicional no que derrota a Amalinze. O seu heroísmo baséase no seu firme sentido da honestidade, que o fai encarnar as virtudes da súa sociedade en importantes aspectos e de xeito bastante tirano. No exemplo b, a expresión é un proverbio igbo expresado en inglés. Mentres que as culturas occidentais requiren o uso de garfo e culler para comeren na mesa, os igbo e a maioría das culturas africanas comen coas mans lavadas. A frecuencia coa que Achebe usa os proverbios no texto pode deberse, en parte, á influencia das tradicións orais igbo, e, sobre todo, á importancia literaria dos proverbios para os africanos. O problema máis importante para o tradutor é como enfrontarse á súa tarefa á hora de satisfacer o público non africano destes proverbios na versión francesa de *Things Fall Apart*. Trátase de algo necesario porque, segundo Igboanusi (2002: 8):

The oral tradition is very important to the Africans in general because their behaviours, thought, language and rhetoric are molded and shaped by their tradition. Similarly their creative imagination, history, medicine, technology and philosophy were orally passed down to different generation through various forms of oral performance. The writer’s experiences and worldviews are nurtured by this tradition inspite of the language of expression.

En *Things Fall Apart*, Achebe observa África cunha ollada diferente á dos escritores europeos. Malia non ser africano, o tradutor captura as características da ficción narrativa africana, e mantén a afinidade coa xente de África, a súa inspiración, cultura, historia e

alma (Kolawole e Salawu, 2008). A tradución que fai dos proverbios resulta económica no estilo e impresionante na súa concepción.

5. Conclusión

Traducir *Things Fall Apart* ao francés é unha experiencia difícil que moldea a lingua do tradutor co fin de reproducir o texto de maneira que reflecta a cosmovisión do autor. Segundo a nosa análise, non só está a reproducir o texto de Achebe, senón tamén as implicacións socioculturais que este leva vencelladas. O texto de Achebe está entretecido coa cultura e as tradicións da sociedade igbo. Isto implica que as tradicións culturais do autor fonte deben ser transferidas ao fondo cultural do tradutor e adaptárense a el. O tradutor establece unha grande afinidade coa obra de Achebe coa finalidade de gañar un maior coñecemento da comunidade sociocultural igbo. O éxito da tradución de *Things Fall Apart* por parte de Michel Ligny confirmou a súa posición entre os magníficos tradutores literarios de literatura africana moderna. A tradución de literatura africana como actividade lingüística establecida dálle a quen descoñece a lingua e ao lector acceso ao coñecemento lingüístico e cultural transmitido pola lingua, logrando/fomentando un entendemento e unha aceptación global da lingua e cultura africanas. Na sociedade multicultural africana, o acceso a outra cultura é unha verdadeira ferramenta necesaria para o desenvolvemento nacional.

A constante tradución de literatura africana cara a linguas estranxeiras fomenta o coñecemento da cultura na que o texto ten a súa orixe. A tradución permite o acceso a información que doutro xeito permanecería pechada, inalcanzable. Adoita afirmarse que este papel constitúe o valor da tradución (Hermans, 2010). Neste artigo pretendimos ofrecer un marco textual e contextual dende o que examinar o papel da tradución francesa de *Things Fall Apart* na formación da historia literaria e cultura africanas. A análise demostra que o uso do francés por parte de Michel Ligny na tradución de *Things Fall Apart* constitúe un proceso creativo de tradución que cristaliza nun texto meta que transmite a cosmovisión africana.

Referencias bibliográficas

- ACHEBE, Chinua. 1973. "The role of the Writer in a new Nation" in G.D. Killam (ed.) *African Writing*. Londres: Heinemann, pp. 7-13.
- _____. 1975. "The African Writer and the English Language" Inc. Achebe, *Morning yet on Creation Day*. Londres: Heinemann.
- ADEAGA, Tomi. 2008. "Problems of translating two Nigerian Novels into German", *Acta Scientiarum Language and Culture* (UEM).
- _____. 2006. "Translating and Publishing African Languages and literature(s): Examples from Nigerian, Ghana and Germany. Frankfurt: Iko Verlag.
- ADEJUNMOBI, M. 1998. "Translation and postcolonial Identity: African Writing and European Languages". *Translation and Minority: The Translator*, Saint Jerome, Vol. 4, n°. 2, *Special Edition: Studies in Intercultural Communication*. p. 163.
- _____. 2009. *Translation Matters: Linguistic and Cultural Representation*. Judith Inggs and Libby Meinties (ed.). *Translation Studies in Africa*. Londres, Nova York: Continuum.
- COOK, David. 1977. *African Literature: A Critical Review*. Londres: Longman Group.
- DELEUZE, Gilles & Felix GUATTARI. 1986. *Kafka: Toward a Minor Literature*. Trad. Dana Polan. Mineápolis: University of Minnesota Press.
- GUNDU, G.A. 1990. "Problems and prospects for a Minority Language Literature in Nigeria: The case of the Tivphone Literature" en Emenanjo, N. (ed.). *Multilingualism, Minority Languages and Languages policy in Nigeria*. Agbor: Central books.
- HERMANS, Theo. 2010. "Translators, Voices and Values". Artigo presentado na International Conference on Translation Studies in the Japanese Context, 9-10 de xaneiro, Universidade Ritsumeikan University, Kioto, Xapón.
- HORNBY, E. 1989. *Advanced Learners Dictionary*. Londres: OUP.
- HWAKU, A Gyasi. 2003. "The African writer as translator: Writing African Languages through French" in *Journal of African Cultural Studies*, vol. 16, no. 12. Decembro. pp. 143-159.

- IGBOANUSI, Herbert. 2002. *Igbo English in the Nigerian Novel*. Ibadan Enicrownfit, pp. 1-136.
- JOHN, Povey. 1971. "The novels of Chinua Achebe", *Introduction to Nigerian Literature*, (ed.) Bruce King, University of Lagos, Evans. p. 101.
- JAMES, Adeola. 1990. *In Their Own Voices: African Women Writers Talk*. Londres: James Curry Limited.
- KOLAWOLE, S. Oladiipo & SALAWU, Adewuni. 2008. "Literary translation and the Concept of Fidelity: Kirkup's Translation of Camara Laye's *L'Enfant Noir* as a case study", *Translation Journal*, vol. 12, no. 4, outubro.
- OBUKE, O. 1990. "A brief Survey of the Development of Isoko written Literature" en AZIZA, R. e EMENANJO, H. (eds). *Teaching Nigerian languages: Experiences from the Delta*: Warri: COEWA.
- UGWU, A.N. 1990. *A Study of some Aspects of Nigerian English in Nigerian Prose. Fiction*. Tese inédita da University of Ibadan.
- VENUTI, Lawrence. 1998. "Introduction. *Translation and Minority: The Translator*", vol. 4, no. 2, *Special Edition: Studies in Intercultural Communication*.